

Формування газетного фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як відображення специфіки розвитку партійної преси України (1991-2002 рр.)

А. Л. Потіха

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Paper received 30.06.17; Accepted for publication 10.07.17.

Анотація. Проаналізовано процес наповнення бібліотечних фондів періодичними виданнями політичних партій, вивчення та підходи до збереження цих видань в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, використання інформації партійної преси в процесі підготовки інформаційно-аналітичної продукції Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади. Наголошується на особливостях функціонування партійної преси в період 1991–2002 рр.

Ключові слова: партійна преса, газетний фонд, вивчення і збереження партійних видань, НБУВ.

Засоби масової комунікації, зокрема і політичних партій, сьогодні відіграють особливу роль у розвитку інформаційного суспільства. Вони формують громадську думку, що робить їх зручним механізмом для впровадження у свідомість населення України ідей, пропонувані політичними партіями. Інформація друкованих партійних видань, яка зберігається в архівах і бібліотеках, має важливе значення як історичне джерело. Завдяки кропіткій праці працівників бібліотек дослідники мають можливість користуватися джерельною базою, яка сформована у фондах відповідних закладів.

Вивченню та збереженню інформації засобів масової комунікації присвячено багато робіт. Проте, безпосередньо партійним виданням значно менше. Переважно проблема розглядається в контексті інших ЗМІ. Серед праць, присвячених партійним ЗМК, привертають увагу роботи Ю. Фінклера, А. Білецької, П. Шевченка, П. Антоненко, В. Яблонського. В працях, підготовлених такими науковцями, як Т. Борисенко, О. Заварзіна, Н. Самохіна, О. Вакульчук, О. Залізнюк, О. Лук'янчук, О. Обертас, О. Проценко, В. Довгич, С. Костишева, Р. Турій, Ю. Фінклер, С. Дригайло та інші, наголошується на важливості формування і збереження газетних фондів та надання інформаційних послуг користувачам газетного фонду, аналізуються основні етапи історії відділу газетних фондів НБУВ, структура, зміст і динаміка інформаційних потреб читачів у газетних фондах та особливості інформаційно-комунікаційної діяльності, спрямованої на задоволення цих потреб.

Історичні аспекти формування газетних фондів та форми обслуговування ними читачів мають свою специфіку у різні етапи існування нашої держави. До 1991 р. домінували ідеологічні аспекти у складі фондів і у засобах задоволення потреб читачів, але вже у 90-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст. відбуваються докорінні зміни у інформаційному просторі, змісті і складі газетних ресурсів.

При цьому варто відзначити «особливу роль бібліотек, що визначена їх традиційно значним впливом у справі масового інформування населення, здатністю забезпечити доступ до сучасних інформаційних ресурсів практично всім верствам населення; наявністю серйозної організаційної структури та матеріальної бази; залученням інформаційно-аналітичних центрів бібліотек до надання допомоги різним соціальним та державним інститутам у високопродуктивному вико-

ристанні інформації» [1, с. 148–149].

Отже, метою пропонованої статті є розгляд особливостей формування газетного фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як відображення специфіки розвитку партійної преси України за період 1991-2002 рр.

У процесі дослідження були використані методи аналізу документів, контент-аналізу, які дали змогу визначити змістовне наповнення партійної преси різних політичних партій протягом оглядового періоду, соціальнокомунікаційний метод, застосування якого дало змогу розглядати функціонування преси, з одного боку, і бібліотеки – з іншого з позицій виконання ними своїх соціальних функцій, статистичний метод, який дав змогу виявити тенденції розвитку партійної преси протягом 1991–2002 рр.

Становлення багатопартійності, поступова ліквідація монополії КПРС на владу стало позитивною основою для затвердження 12 червня 1990 р. Закону СРСР «Про друк та інші засоби масової інформації». Це сприяло появі нових друкованих ЗМІ і впродовж 1990 р. їх кількість зростає втричі в порівнянні з 1989 р. [3, с. 42].

У січні 1990 р. Українська гельсінська спілка розпочала видання газети «Центральна Рада», а в лютому цього ж року громадсько-політична організація Народний Рух України за перебудову – НРУ (з 1993 р. – політична партія) розпочала видавати «Народну газету». Ще одна газета НРУ «Вільне слово» уже мала наклад до 20 тисяч примірників. У квітні 1990 р. почав видаватися друкований орган Української екологічної Асоціації «Зелений світ» (з вересня 1990 р. – Партія зелених). У цьому ж році також почалось видання газет «За незалежність» (орган Української республіканської партії, Івано-Франківськ), «Альтернатива» (незалежна газета неформальних організацій західного Донбасу), «Возрождение» (газета Київського міського товариства єврейської культури), «Самостійна Україна» (орган філії Української народно-демократичної партії, Рівне) та багато інших [2, с. 51].

Впродовж 1988-1990 рр. було започатковано понад 300 неурядових видань, разовий наклад яких перевищив півмільйона [6, с. 200]. Також набули оформлення республіканські владні структурні підрозділи, на які були покладені завдання координування життєдіяльності ЗМК. Постановою Верховної Ради УРСР від 28 червня 1990 р. було створено постійну Комісію з питань гласності та засобів масової інформації (голо-

ва – народний депутат С. М. Правденко) [5, с. 200].

Як відзначає С. Костишева, в 1990 р. в УРСР видавалося 1810 найменувань різних газет з річним накладом 4682562 тисяч примірників, а також 185 назв журналів, збірників і бюлетенів з річним тиражем 165706,0 тисяч примірників. Багато з цих видань з 1990 р. почали змінювати свій зміст – і структуру. Деякі партійні та комсомольські видання, які формально не змінили засновника, фактично стали перетворюватися на опозиційні (газети «Комсомольское знамя», «Молодь України») [3, с. 46].

Влітку 1991 року, після прийняття Акту проголошення незалежності України, активізувалася розбудова незалежних ЗМІ. Після заборони Комуністичної партії України впродовж короткого часу мережа компартійних друкованих видань фактично припинила своє існування. Новостворені політичні сили започаткували низку партійних видань, які були покликані донести до читача основні засади політичної діяльності цих партій. Розпочався етап розбудови якісно нового національного інформаційного простору незалежної України.

У 1991 р. в Україні було видано близько 80 партійних газет, без урахування комуністичних (до заборони КПУ). Проте ці газети виходили рідко, іноді навіть були не зареєстровані і видавалися у формі агітаційних листків. Якщо звернутись до видань, які зберігаються в Національній бібліотеці імені В. І. Вернадського (НБУВ), то можна зробити висновок, що найкраще в газетному фонді бібліотеки представлені видання НРУ – 32 із 80.

Українська Республіканська партія (УРП) представлена в бібліотеці 18 виданнями. Окрім цього НРУ і УРП видавали кілька газет спільно.

Інші політичні сили мали значно менше видань. На сторінках партійних газет повідомлялось про поточний момент, про плани організації, і що важливо, про діяльність організації в регіонах: обласних центрах, в районах, містах і селах.

Проте повної картини про діяльність цих організацій отримати неможливо з кількох причин: події висвітлювались залежно від бачення лідерів партії, а головне – відсутня послідовність у висвітленні подій. Ці газети рідко надходили до фондів бібліотеки. Переважна більшість газет представлена лише кількома екземплярами і часто протягом року вони припиняли своє існування, або не надавали чергові номери для користування в бібліотеці.

Ймовірно фінансові труднощі спонукали до закриття багатьох газет. Тому не дивно, що уже в 1992 році кількість партійних газет, що надходили до НБУВ, скоротилася до 39. Причому лише 18 назв газет збереглися з 1991 року, а всі інші видання започатковані в 1992 р. Серед газет, які продовжили виходити, можна відзначити газету «Віче» житомирської крайової організації НРУ, «Голос Таврії» херсонської крайової організації НРУ, «Народна воля» Могилів-Подільської крайової організації НРУ. Зберегла низку видань УРП. Це – «За незалежність» (Івано-Франківська обласна організація), «Самостійна Україна» (Київ), «Тернистий шлях» (Тернопіль) та низка інших видань, які поступались вище названим періодичністю і тиражем.

У 1993 році, з поверненням на політичну арену КПУ і активізацією інших лівих сил, зросла кількість партійних газет, значну частку яких склали партійні видання «лівого» спрямування. До НБУВ 1993 р. надійшли понад 54 найменувань газет. Найбільшу кількість отриманих бібліотекою видань знову склали газети НРУ – 14, в той час як УРП – 9, СПУ (соціалістична партія України) – 9 і лише 5 видань – різних комуністичних організацій. Натомість у 1994 р. значно зросла кількість видань Комуністичної партії України (КПУ) – 15, але першість, як і раніше, утримував НРУ – 20 видань, УРП – 10, СПУ – 6, КПУ і СПУ спільно видавали ще 3 газети. Інші партії видавали всього по кілька газет і їх обмежена кількість надходила до бібліотеки. Всього в 1994 р. до фондів бібліотеки надійшло понад 73 видання. Як відомо, в 1994 році в Україні діяло понад 30 політичних партій. Напередодні виборів 1998 року їх було вже більше 50. У 2001 році було зареєстровано 112 політичних партій і до кінця року їх кількість зросла, щоправда, ряд партій увійшли до виборчих блоків, започаткувавши об'єднавчий процес.

Відповідними темпами зростала кількість друкованих видань політичних партій. На початку 1995 року в Україні було зареєстровано 163 партійні газети, які видавалися в різних регіонах. Проте, у фондах НБУВ зберігається трохи більше 100 видань. Саме в 1995 р. відбулися зміни у видавничій діяльності політичних сил і на перше місце вийшли комуністи, які значно наростили видавництво своїх газет. Лише до фондів НБУВ у цьому році надійшло понад 40 комуністичних газет і кілька газет започаткованих спільно з СПУ. Другу позицію займав НРУ – 14 газет, УРП – 12, СПУ – 5. Інші партії знову обмежились кількома виданнями.

За інформацією Книжкової палати України імені Івана Федорова, в 1999 році виходило 209 партійних видань, щоправда інформація стосується тих газет які не просто реєструвалися, а й надсилали свої екземпляри до Книжкової палати. На зберіганні у НБУВ станом на початок 2002 р. знаходилося понад 276 найменувань партійних газет. Всі ці газети зберігаються у фондах бібліотеки, з ними велась і ведеться робота: комплектація, архівування, створення каталогів і опис видань.

Газетні фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – найбільше в державі за обсягом і унікальне за змістом, науковим та культурним значенням зібрання вітчизняних і зарубіжних часописів. Обсяг Фонду – понад 200 тис. річних комплектів газет. У Фонді зберігається значна колекція часописів різних політичних партій, рухів, громадських об'єднань, релігійних конфесій, а також газет, які видавали болгарська, вірменська, грецька, єврейська, кримськотатарська, німецька меншини в Україні. Щодня до Фонду надходило близько 2,5 тис. примірників різних газет. Щорічно ж Фонд зростав на 4 тис. одиниць зберігання (комплектів).

Інформацію про газетний фонд читачі можуть отримати через карткові та друковані каталоги, електронні бази даних і різноманітні картотеки. Співробітники відділу газетних фондів також проводять тематичні виставки та виставки нових надходжень.

Сучасні бібліографічні ресурси формуються з урахуванням розвитку новітніх технологій, створюються електронні каталоги та бази даних на газетні надходження, що, безумовно, допомагає орієнтуватися в сучасній періодиці, оцінити її місце в книжковій та газетній спадщині. Електронні каталоги газет, як правило, розкривають поточні сучасні надходження до бібліотек. Ретроспективні покажчики газет та періодичних видань тісно пов'язані з формуванням електронних ресурсів преси як частини науково-пошукового апарату бібліотек, музеїв, архівів та є складовою національної бібліографії України.

Значних змін набувають і методичні засади створення науково-довідкових бібліографічних покажчиків нового покоління, які повністю розкривають зміст і склад часописів, здійснюють науково-аналітичний опис періодичних джерел преси та періодики як джерела з історії преси, супроводжують видання науковим коментарем або цілісним дослідженням.

Але це в меншій мірі стосується партійних видань, які віднесені до «неформальних» і лише останні роки їм приділяється більше уваги. Зокрема, у 2001 році колективом НБУВ було підготовлено і видано довідник під назвою «Неформальна преса в Україні (1988–1991): каталог за матеріалами газетних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» [4]. До каталогу увійшли 776 газет, які наявні у фондах НБУВ, але це видання лише за період 1988–1991 рр. Усі газети поділені за алфавітом і описом за останнім наявним номером мовою оригіналу. Опис складається з основних даних: заголовок, надзаголовок, підзаголовок, назва організації або установи, органом якої є газета, її періодичність, місце видання. Вказано також тираж й прізвище редактора, якщо його подавала газета.

Разом з тим значна частина партійних видань вивчалась співробітниками Служби інформаційного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ при підготовці наукових і аналітичних матеріалів. На жаль не було системності вивчення матеріалів партійних газет, але значна частина інформації зберігається у виданнях СІАЗ.

Співробітники СІАЗ більше приділяли уваги змісту публікацій, представлених на сторінках партійних видань. Зверталась увага на точки зору представників різних політичних сил, які на сторінках своїх видань по різному висвітлювали поточні події і поширювали інформацію про діяльність своєї партії. Особливо політичні сили активно працювали під час виборчих кампаній. Найвищим етапом видавничої активності був період підготовки та проведення парламентських виборів 2002 року. Кількість партійних видань значно зросла. На сторінках цих видань, як правило, висвітлювалась діяльність партійних осередків, їх благодійницька діяльність та повідомлялось про плани партії, реалізація цих планів, про союзників партії і про своїх опонентів.

Політичні партії «лівого» спрямування значно активніше використовували партійну пресу ніж «центристи». В 90-х роках ХХ ст. «ліві» були обмежені в доступі до центральних і навіть регіональних

ЗМК і для них партійна преса була основним джерелом комунікації з виборцями. Не випадково співробітники СІАЗ, аналізуючи діяльність КПУ, СПУ, Прогресивної соціалістичної партії України (ПСПУ) та інших партій «лівого» спрямування, використовували пресу цих партій, яка зберігається в газетному фонді НБУВ.

Складніша ситуація у партіях «правого» і «правоцентристського» спрямування. Станом на кінець 2001–початок 2002 рр. одна з впливових політичних сил НРУ після розколу і значного зменшення своєї видавничої діяльності намагалася знову відновити втрачені позиції. Було започатковано об'єднавчий процес між НРУ і УНР (Український Народний Рух). Саме про цей процес найбільше інформації вміщено на сторінках партійної преси («Час», «Нова Волинь», «Голос громади», Наше слово» та інші). Зверталась увага на утворення виборчого блоку «Наша Україна» до якого увійшли НРУ, УНР, ПРП (Партія реформи і порядок), КУН (Конгрес українських націоналістів). Партійні газети в районах повідомляли про об'єднавчі процеси на місцях. Зокрема газета «Ічнянщина» інформувала про створення блоку «Демократична Ічнянщина» до якого увійшли НДП, ДПУ, ПРП, спілка «Чорнобиль». Подібні процеси відбувались і в інших областях і регіонах, про що недостатньо інформували центральні ЗМІ, натомість саме партійна преса повідомляла про подробиці об'єднавчого процесу і про діяльність політиків в регіонах.

Всі партійні видання висвітлювали події так, як це було вигідно партійному керівництву. Редакторами таких газет здебільшого ставали керманічі певних політичних сил, журналісти винаймалися із вимогою славити партію. Фахівці відзначають, що «ледь не за кожним виданням стоїть певна структура або ціла низка організацій – владних, політичних, фінансових, господарських тощо» [7, с 33].

Партійні газети зберігаються у фондах НБУВ і є ще мало вивченими. Не дивлячись на те, що частина цих видань проаналізовані співробітниками СІАЗ, а інформація використана при підготовці публікацій і збережена як інформаційний ресурс консолідованої інформації в НБУВ, партійні видання все ж потребують подальшого дослідження, адже кожна газета може стати предметом джерелознавчого вивчення як особливе комплексне джерело.

Своєрідність преси політичних партій як джерела інформації полягає не лише в складній структурі, але і в різноманітності її специфічних жанрів, які можна умовно розділити на три групи: інформаційні, аналітичні, художньо-публіцистичні. Фахівці бібліотек, зокрема співробітники НБУВ, здатні розібратись у специфіці партійної преси, проаналізувавши їх зміст. В сучасних умовах, беручи участь у процесах збору, зберігання, виробництва, розповсюдження і використання загальнодоступної суспільно значущої інформації, бібліотеки спроможні об'єктивно сприяти перетворенню її на цінний суспільний продукт, національний ресурс, від якого залежить стійкий розвиток суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горовий, В. Еволюція інформаційного виробництва в процесі глобальних суспільних трансформацій [Текст] / В. Горовий // Україна в глобалізованому світі : зб. наук. пр. – К., 2007
2. Довгич В. А. Альтернативна преса: генезис та перспективи [Текст] // Українська журналістика 90. Тези доповідей Другої науково-практичної конференції. – К., 1991. – С. 49-51.
3. Костишева С. О. Друковані засоби масової комунікації України (1986–2000 рр.): історія становлення, тенденції розвитку [Текст]. – К.: Інститут історії України, 2001. – 304 с.
4. Неформальна преса в Україні (1988–1991): каталог за матеріалами газетних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Текст] / редкол.: Т. Борисенко, О. Залізнюк, О. Лук'ячук, О. Обертас, О. Проценко. – К.: Смолоскип, 2001. – 144 с.
5. Про обрання Комісії Верховної Ради Української РСР з питань гласності та засобів масової інформації: постанова Верховної Ради України. 28 червня 1990 р. [Текст] // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – 24 липня.
6. Турій Р. І. Преса неформальних об'єднань та організацій (1989-1990 рр.) [Текст] // Українська періодика: історія і сучасність: Доповіді та повідомлення третьої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції. – Львів, 1994. – С. 199-200.
7. Фінклер Ю. Партиїні організації та партійна література: невже знову по-ленінськи? [Текст] // Вісник книжкової палати. – 2002. – №4. – С. 33-34.

REFERENCES

1. Horovyi, V. (2007). Evoliutsiia informatsiinoho vyrobnytstva v protsesi hlobalnykh suspilnykh transformatsii [Tekst] / V. Horovyi // Ukraina v hlobalizovanomu sviti : zb. nauk. pr. [Evolution of information production in the process of global social transformations] Kyiv [in Ukrainian].
2. Dovhych V. A. (1991). Alternatyvna presa: henezys ta perspektvyu [Alternative press: genesis and prospects] *Ukrainska zhurnalistyka 90. Tezy dopovidei Druhoi naukovopraktychnoi konferentsii* Kyiv [in Ukrainian].
3. Kostylieva, S. O. (2001). Drukovani zasoby masovoi komunikatsii Ukrainy (1986–2000 rr.) : istoriia stanovlennia, tendentsii rozvytku [Printed mass media Ukraine (1986–2000 years.): History of development, development trends] Kyiv [in Ukrainian].
4. Borysenko, T. O., Zalizniuk, O. S., & Obertas, O. (2001). Neformalna presa v Ukraini (1988–1991): katalog za materialamy hazetnykh fondiv Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. [The informal press in Ukraine (1988–1991): catalog the materials newspaper National Library of Ukraine named after VI Vernadsky]. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
5. Pro obrannia Komisii Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR z pytan hlasnosti ta zasobiv masovoi informatsii: postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy. 28 chervnia 1990 r. [On the election of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR Commission on Glasnost and Mass Media: Decree of the Verkhovna Rada of Ukraine. June 28, 1990] (1990 24 July) *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR* [in Ukrainian].
6. Turii R. I. (1994) Presa neformalnykh ob'iednan ta orhanizatsii (1989-1990 rr.) [Press of informal associations and organizations (1989-1990)Years] *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist: Dopovidi ta povidomlennia tretoi Vseukrainskoi naukovo-teoretychnoi konferentsii Lviv pp.199-200* [in Ukrainian].
7. Finkler, Iu. (2002). Partiini orhanizatsii ta partiina literatura: nevzhe zнову po-leninsky? [Party organizations and Party Literature: are again in Lenin?]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Announcer of the Book Chamber, no. 4, pp. 33–34* [in Ukrainian]

Formation of a newspaper fund of the Vernadsky National Library of Ukraine as a reflection of the specifics of the development of the party press of Ukraine (1991-2002)

A. L. Potikha

Abstract. The process of filling library collections with periodicals of political parties, studying and approaches to preserving these publications in the Vernadsky National Library of Ukraine, the use of information of the party press in the process of preparation of information and analytical products of the Information and Analytical Support Service of state authorities is analyzed. The features of the functioning of the party press during the period of 1991-2002 are emphasized.

Keywords: *The party press, the newspaper fund, the study and preservation of party publications, VNLU.*

Формирования газетного фонда Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского как отражение специфики развития партийной прессы Украины (1991-2002 гг.)

A. L. Potikha

Аннотация. Проанализирован процесс наполнения библиотечных фондов периодическими изданиями политических партий, изучение и подходы к сохранению этих изданий в Национальной библиотеке Украины имени В. И. Вернадского, использование информации партийной прессы в процессе подготовки информационно-аналитической продукции Службы информационно-аналитического обеспечения органов государственной власти. Отмечаются особенности функционирования партийной прессы в период 1991-2002 гг.

Ключевые слова: *партийная пресса, газетный фонд, изучение и сохранение партийных изданий, НБУВ.*